

ครูช่างศิลปหัตถกรรม ประจำปี 2564

นายวิชณุ ผดุงศิลป์

อายุ 61 ปี

ประเภทเครื่องกระดาศ (หัวโซน)

จังหวัดอ่างทอง

การอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา

ครูวิชณู ผดุงศิลป์ ผู้สืบสานงานประณีตศิลป์ชั้นสูงอย่าง “หัวโขน” จากสกุลช่างผดุงศิลป์ จังหวัดอ่างทอง ที่ยังคงอนุรักษ์คุณค่าแห่งภูมิปัญญางานหัวโขนแบบโบราณตามขนบจารีตของครูช่างหัวโขนในอดีตไว้ได้อย่างครบถ้วน ด้วยใจรักและมุ่งมั่นที่จะสืบสานตำนานแห่งหัวโขนไทยไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ มาอย่างยาวนานกว่า 45 ปี ผลงานหัวโขนฝีมือครูวิชณู ทุกกระบวนการบ่มเพาะด้วยภูมิปัญญา อันเป็นมรดกจากบรรพบุรุษ ที่สืบทอดมาตั้งแต่ยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านการเรียนรู้ ฝึกฝน ในทุกขั้นตอนของงานไทยโบราณที่รวมศาสตร์ทุกแขนงของงานช่างสิบหมู่ไว้อย่างครบถ้วน สร้างผลงานหัวโขนที่ถูกต้องตามลักษณะเอกลักษณ์ หัวโขนแบบโบราณ ประจักษ์ชัดในฝีมือตามแบบฉบับของช่างหัวโขนสกุลช่างผดุงศิลป์ที่วิจิตร งดงาม คงคุณค่าสะท้อนอัตลักษณ์แห่งความเป็นไทย นับมาจนถึงทุกวันนี้

โดยจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ เริ่มจากความสนใจใฝ่รู้ในด้านงานศิลปะไทย และได้เข้าเรียนที่วิทยาลัยช่างศิลปะ กรมศิลปากร ซึ่งได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาเกี่ยวกับงานหัตถ์ของที่กองหัตถ์ศิลป์กับอาจารย์อมร ศรีพจนารถ อาจารย์มิ่งคล เหมศรี และลุงหีบ จากนั้นได้ศึกษาต่อที่โรงเรียนเพาะช่าง แผนกหัตถ์ศิลป์ซึ่งได้เรียนรู้ศึกษาวิชาหัตถ์กับอาจารย์วรวิทย์ หิรัญมาศ จนจบปริญญาตรี นอกจากการศึกษาหาความรู้จากการศึกษาในระบบแล้ว ความรู้จากการสัมผัสงานหัตถ์ของบ้านผดุงศิลป์ในการแลกเปลี่ยนเฟิรฝึกฝนกับ ครูสำเนียง ผดุงศิลป์ ผู้เป็นคุณอาในสกุลผดุงศิลป์ และถือเป็นครูคนสำคัญที่ผลักดันให้งานหัตถ์ที่อยู่ในสายเลือดถูกขัดเกลาจนกลายเป็นเส้นทางเดินของการทำงานหัตถ์มาจนถึงปัจจุบัน ครูวิชณูเป็นผู้ที่สนใจชวนขยายหาความรู้อยู่ตลอดเวลาทุกครั้งที่มีโอกาสจะเข้าไปที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งมีห้องจัดแสดงหัตถ์ เพื่อหาความรู้จากหัตถ์เก่าแก่ของช่างโบราณที่ถูกจัดแสดงไว้ และเข้าชมงานหัตถ์ที่วังปลายเนิน นับว่าทุกแห่งคือแหล่งเรียนรู้ที่ครูวิชณูไม่เคยหยุดศึกษาและค้นคว้าพัฒนาฝีมือในงานหัตถ์ของตนเองแม้น้อยจนถึงปัจจุบัน

พระอิสวรร

พระพรหม

พระปัญจสิงขร

กระดาษเปลือกทองคำเปลวรวมกับขี้เถ้าถ่านใบตองแห้ง

กระดาษเปลือกทองคำเปลวรวมกับขี้เถ้าถ่านใบตองแห้ง

สมุกโคลก

ภูมิปัญญาที่สะท้อนทักษะฝีมือเชิงช่าง

งานหัตถ์ของสกุลช่างผดุงศิลป์นั้นเป็นหัตถ์ที่ทำตามกรรมวิธีของช่างหัตถ์โบราณที่สืบทอดกันตั้งแต่รุ่นคุณปู่คุณย่า คือ นายแปบ นางหอม ผดุงศิลป์ ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มาถึงรุ่นครูสำเนียง ผดุงศิลป์ และมาถึงรุ่นครูวิชณูเป็นรุ่นที่ 3 โดยยังคงเป็นกระบวนการทำตามขนบจารีตโบราณ ตั้งแต่การปิดหุ่นด้วยกระดาษข่อย (ปัจจุบันกระดาษข่อยมีการทำน้อยลงและหายาก จึงใช้กระดาษสาในการปิดหุ่นทดแทน ซึ่งให้คุณภาพเช่นเดียวกับกระดาษข่อย) ผ่านกระบวนการอย่างโบราณตามเอกลักษณ์สกุลช่างผดุงศิลป์ ไปจนถึงการปั้นหน้าด้วยสมุกโคลก กระบวนการที่ครูวิชณูสืบสานรักษาล้วนแต่คงภูมิปัญญาที่เลิศล้ำ การปั้นหน้าเป็นงานที่แสดงถึงทักษะฝีมือที่ให้รูปลักษณะสัดส่วนใบหน้าหัตถ์นั้นออกมางดงามเพียงใดขึ้นอยู่กับงานปั้นหน้าในขั้นตอนนี้ด้วย ซึ่งในการใช้สมุกโคลกมาปั้นหน้ามีขั้นตอนที่สลับซับซ้อนไม่แพ้กระบวนการส่วนอื่น ๆ คือ การตำกระดาษเปลือกทองคำเปลวรวมกับขี้เถ้าถ่านใบตองแห้ง และแบ่งเปียก โขลกให้เข้ากันดี แล้วนำมาปั้นเสริมในส่วนต่าง ๆ เช่น จมูก คิ้ว ตา หู ปาก เพื่อให้ชัดเจนและสวยงาม ปล่อยไว้ให้แห้งสนิทและปิดทับด้วยกระดาษว่าวอีกชั้นหนึ่ง

การแกะหิน

งานสำคัญของช่างหัวโชนคือ ทักษะฝีมือในการแกะแม่พิมพ์สำหรับการตีลาย
ครุวิษณุผู้ซึ่งเป็นผู้ที่มีความชำนาญด้านงานศิลปะไทยแบบครบเครื่อง ทั้งงาน
จิตรกรรมไทย ช่างไม้ ช่างแกะ ช่างทอง และอื่น ๆ ได้ทำเครื่องมือในการแกะหิน
ด้วยตนเองและแกะหินสบู่อุปสำหรับเป็นแม่พิมพ์รักตีลาย ที่สะท้อนเอกลักษณ์
ลวดลายที่อ่อนช้อย งดงาม เมื่อกระแหนะลายแต่ละชั้นออกมาประดับที่ชิ้นงาน
หัวโชน ลงรักและปิดทองจะเห็นประกายได้ถึงความเอื่อย ความพิถีพิถัน และ
ความวิจิตรบรรจงของลวดลายเป็นอย่างยิ่ง

การตีลาย

เอกลักษณ์ในการคงคุณค่ากระบวนการทำหิวโซนแบบดั้งเดิมอีกประการคือ การตีลาย ซึ่งมีวิธีทำรักเทือกและรักสมุกแบบโบราณ โดยการทำรักสมุกได้จากการเคี้ยวรักแท้ผสมเถ้าใบตองหรือมะพร้าวหรือหญ้าคา ชัน น้ำมันยาง ให้เข้ากันดี แล้วนำมาตีลายในแม่พิมพ์หินสบู่ กระบวนการขั้นตอนนี้ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาโบราณที่มีกระบวนการทำที่สลับซับซ้อนและต้องใช้ระยะเวลาในการทำงานกว่าจะได้รักสมุกที่ตีลายที่ได้คุณภาพตามแบบดั้งเดิม

การปิดทองคำเปลวแก้สะท้อนฝีมือที่เป็นเลิศของครูวิชฌุในอีกกระบวนการหนึ่ง ที่ครูวิชฌุ ยังคงบรรจงติดทองคำเปลวอย่างพิถีพิถันในทุกตารางนิ้วอัดแน่นไปด้วยเนื้อทองคำที่เปล่งประกายแวววาว กระบวนการต่าง ๆ ล้วนแต่สะท้อนการรักษาภูมิปัญญาช่างหัตถ์ที่มีมาในอดีต ที่สำคัญที่สุดคือสีและลักษณะของหัตถ์ที่ได้ยึดแบบและจารีตแบบโบราณอย่างเคร่งครัด อีกทั้งการเขียนหน้าและลายผ้าโพกของหัตถ์ทั้งดงาม ลงตัว

พระปรคนธรรพ

พระวิษณุโล้น

พระวิษณุยอดน้ำเต้า

เอกลักษณ์ผลงานที่โดดเด่น

เอกลักษณ์ผลงานหัวโขน ฝีมือของครูวิษณุ สร้างผลงานหัวโขนที่ถูกต้องตามลักษณะเอกลักษณ์หัวโขนแบบโบราณ ประจักษ์ชัดในฝีมือตามแบบฉบับของช่างหัวโขน ในกระบวนการกรรมวิธี แนวอนุรักษ์ตามแบบโบราณของสกุลช่างมดุงศิลป์ ที่คงคุณค่า สะท้อนอัตลักษณ์แห่งความเป็นไทยในทุกขั้นตอน จนเป็นหัวโขนที่เป็นที่ยอมรับและมีชื่อเสียงกันอย่างกว้างขวาง ด้วยความโดดเด่นในเรื่องของความงามสมส่วน ใบหน้าของหัวโขนได้คุณลักษณะที่สง่างาม ลวดลายมีความละเอียด ประณีต สีและลักษณะของหัวโขนยึดแบบและจารีตของช่างไทยแต่โบราณอย่างเคร่งครัด เพื่อมิให้มีความผิดเพี้ยน

การเขียนหน้า

โดยเฉพาะเอกลักษณ์ฝีมือการเขียนหน้าของครูวิชณูมีความอ่อนช้อย พลิ้วไหว งดงามทุกลายเส้น สะท้อนถึงทักษะอันเชี่ยวชาญอันเป็นตัวตนของครูวิชณูที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เมื่อคนในวงการ ทั้งรุ่นเก่ารุ่นใหม่ได้เห็นจะรู้ทันทีว่าเป็นหัวโขนบ้านผดุงศิลป์ ฝีมือครูวิชณู

หัวพระนารายณ์

อีกทั้งความคงทนถาวรของหัวโขนบ้านผดุงศิลป์เป็นที่กล่าวขานกันในวงการนาฏศิลป์ที่นำหัวโขนไปใช้ในการแสดงโขน ด้วยการเลือกใช้รักแท้ ในกระบวนการปั้นหน้าโขน และการใช้รักตีลายในการติดหัวโขนนั้นนอกจากจะให้ความสวยงามแล้ว รักที่ผ่านกระบวนการตามแบบภูมิปัญญาโบราณยังให้หัวโขนนั้น ๆ มีอายุการใช้งานที่ยาวนาน ไม่สึกหรอง่าย ตลอดจนการเลี่ยมขอบหุ่นหัวโขน ทำให้เกิดความแข็งแรงของหัวโขนเมื่อใช้สวมใส่ในการแสดงจะไม่เสียหายได้ง่าย ครูวิชญ์จึงเป็นบุคคลสำคัญในวงการนาฏศิลป์ไทยที่ได้รับความไว้วางใจให้ซ่อม และสร้างหัวโขนให้กับคณะโขนละคร ทั่วทั้งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

ผลงานที่โดดเด่นและสร้างความภูมิใจคือหัวโขนที่เป็นหัวครุทั้งหมด 9 หัว ที่ได้รับความนิยมอย่างมากเรียกได้ว่าระยะหลังของการทำงานหัวโขนแทบจะมีแต่คนที่ชื่นชอบงานหัวครุแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะหน้าพระที่มีความลงตัวอย่างมากทั้งในส่วนของใบหน้า ทรงยอด และองค์รวมของหัวโขน ทั้ง พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม พระปัจจะสิงขร พระประคนธรรพ พระอินทร์ หัวพระพิราพไล่น และหัวพระพิชฌเนศ ซึ่งหัวพระพิชฌเนศนั้นได้รูปแบบมาจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร ที่มีรูปแบบและลวดลายใกล้เคียงกันอย่างยิ่ง

การพัฒนาสร้างสรรค์ปรับประยุกต์ หรือต่อยอดผลงานด้วยแนวคิดใหม่ ๆ

ช่างสมัยโบราณมีข้อจำกัดบางอย่างในการเลือกใช้วัสดุ อุปกรณ์ เพราะความเจริญก้าวหน้ายังไม่เท่ากับโลกปัจจุบัน ปัจจุบันมีการเลือกใช้บางวัสดุที่นับได้ว่าใช้งานได้ดีกว่ายุคโบราณ เช่น สี ช่างโบราณจะใช้สีฝุ่นที่ได้จากธรรมชาติมาผสมกาวกระดิน ซึ่งสีฝุ่นนี้เมื่อโดนน้ำจะหลุดเลอะเทอะ ปัจจุบันครุวิชณได้ปรับประยุกต์ใช้สีพลาสติก ซึ่งมีคุณสมบัติเมื่อโดนน้ำแล้วไม่หลุดลอก ที่สำคัญยังสามารถผสมสีได้ตามความต้องการเหมือนสีฝุ่น ที่ช่างไทยโบราณเลือกใช้ด้วย เช่น สีมอคราม สีเขียวใบแค สีน้ำไหล ฯลฯ

การพัฒนาในกระบวนการอีกอย่างหนึ่งของครุวิชณคือ การตอกฉลุ ซึ่งในอดีตช่างโบราณจะใช้ส่วชนิดต่าง ๆ ในการตอกหนึ่งเพื่อทำเป็นส่วนประกอบของหัวโขน เช่น จอนหู ยอดต่าง ๆ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการตอกมากเพราะต้องคอยเปลี่ยนชนิดส่วและขนาดส่ว ต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับลาย ซึ่งการตอกด้วยส่วที่ไม่สามารถตอกได้ตามเส้นรายละเอียดของลวดลาย จึงได้ปรับเปลี่ยนมาใช้เลื่อยในการฉลุแทน ซึ่งสามารถเลื่อยได้ตามเส้นลายที่เขียนไว้ได้ทุกเส้น ทำให้เกิดเป็นความละเอียดงดงาม ในส่วนของจอนหูเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

การฉลุ

ทาร์กเทือกสำหรับติดลาย

การปิดทอง แต่เดิมจะปิดทองด้วยรักน้ำเกลี้ยง แต่เนื่องจาก “รัก” มีข้อจำกัดในการปิดทองคือ กำหนดเวลาไม่ได้ว่าเมื่อทาร์กแล้วจะปิดทองได้เมื่อใด ประกอบกับคุณภาพของรัก (น้ำเกลี้ยง) ในปัจจุบันมีการปลอมปนมาก จึงเปลี่ยนมาใช้วัสดุทดแทนทาลงบนส่วนที่จะปิดทองซึ่งสามารถปิดทองได้ดีไม่แพ้การปิดทองด้วยรัก (น้ำเกลี้ยง) และยังสามารถกำหนดเวลาโดยประมาณในการปิดทองได้อีกด้วย โดยไม่ทำให้ความงดงามและความคงทนของหัวเขนด้อยค่าลงไปแม้แต่น้อย

ความมุ่งมั่นตั้งใจในการอนุรักษ์ สืบทอดในงานศิลปหัตถกรรม

ด้วยหัวใจที่มีความมุ่งมั่น ที่มีใจเพียงการสร้างผลงานหัวโขน ไว้ให้ได้จดจำเท่านั้น หากแต่ทุกลมหายใจของครูวิชณู คือหัวใจที่อุทิศเพื่อการถ่ายทอด ส่งต่อมรดกอันล้ำค่าของงานหัตถศิลป์ชั้นสูง เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นหลัง และคนที่สนใจได้เห็นคุณค่า เห็นความสำคัญงานมรดกภูมิปัญญาของชาตินี้มากยิ่งขึ้น เพื่อต่อลมหายใจให้งานหัวโขนตามขนบและจารีตแบบดั้งเดิมของไทยได้คงอยู่ชั่วลูกสืบหลานต่อไป

พ่อแก่หน้าทอง

“ลมหายใจที่ยังมีอยู่ในทุกวันนี้ เพื่ออนุรักษ์ รักษา
การทำงานหิวโซนแบบโบราณ ที่ส่งผ่านกันมาจากรุ่นสู่รุ่น
เพื่อคงคุณค่างานหิวโซนแบบดั้งเดิมไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอด
แม้ไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ก็ไม่ยากเกินความตั้งใจที่จะทำ
อย่างน้อยช่างหิวโซนสกุลช่างผดุงศิลป์แห่งจังหวัดอ่างทอง
ก็ได้สืบทอดไว้ไม่ให้สูญสิ้นไปจากแผ่นดินชาติไทยเรา”

"การทำงานใด ๆ อย่างแรกต้องทำด้วยใจรัก เมื่อเรามีใจรักที่จะทำงานแล้ว เราก็จะมีความตั้งใจที่ทำงานนั้น ๆ ให้ออกมาดีที่สุด โดยทุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญาทั้งหมดที่เรามี และสิ่งแรกที่เราจะได้รับก็คือ ความสุข

แม้การอนุรักษ์สืบสานงานหัตถ์จะมีความละเอียดซับซ้อน สักเพียงใด แต่ก็คุ้มค่าที่จะทำ และเต็มใจที่จะสอน และถ่ายทอดความรู้ที่สั่งสมมาหลายชั่วอายุคนเหล่านี้ให้แก่ทุกคน เหตุเพราะการได้อนุรักษ์รักษางานหัตถ์แบบโบราณอันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาติ ก็เท่ากับเป็นการรักษาชาติได้อีกทางหนึ่ง โดยจำต้องศึกษาให้ลึกซึ้งถึงแก่นแท้ดั้งเดิมของงานเสียก่อนจึงจะสืบสานรักษาไว้ให้คงอยู่ต่อไปได้ตราบนานเท่านาน"

เกียรติบัตรหรือรางวัลที่เคยได้รับ

- บุษราคัมมณีนครศรีราชภัฏ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ปี 2563
- เพชรราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ปี 2563
- ใบประกาศ “เป็นช่างสื่อชื่อฝีมือเยี่ยมๆ” ภาควิชาศิลปประจำชาติ เพาะช่าง ปี 2563
รับพระราชทานฯ จากสมเด็จพระชนินชฎาธิราชเจ้าฯ
- ศิลปินแห่งลุ่มน้ำเจ้าพระยา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ปี 2563
- บุคคลดีเด่น มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ปี 2562
- คนดีศรีแผ่นดิน มุสิกนิธิ 100 พระชันษาสมเด็จพระญาณสังวรญาณุสรณ์ ในพระสังฆราชูปถัมภ์
- ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพุทธศาสนาวัดท่าอิฐ ปี 2562 รับประกาศนียบัตรจากสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า
- ได้รับการเชิดชูเป็น “ทายาทศิลปหัตถกรรม ปี 2561
- วัฒนคุณาธร กระทรวงวัฒนธรรม ปี 2561
- เป็นผู้มีส่วนผลงานสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมดีเด่นของ กรมสามัญศึกษา
- ศิลปินดีเด่นจังหวัดอ่างทอง สาขาศิลปินของสำนักงานสามัญศึกษา จังหวัดอ่างทอง

องค์ประกอบประวัติบุคคล

ที่อยู่ 47 ถนนเทศบาล 1 ตำบลบางแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง 14000

โทรศัพท์ : 081 345 6692

line ครูวิชณู Wissanu2182

email : wissanu2182@gmail.com

facebook วิชณู ผดุงศิลป์